

บทที่ 5

บทสรุป

5.1 “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน: การนำเสนอความเป็น “ชาวบ้าน” ในขบวนการสิทธิสตรีไทย

นอกจากผู้หญิงนักกิจกรรมชาวบ้าน จะนิยามตนเองว่าพวกเธอเป็น “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน ที่มีนัยยะหมายถึงการมีบุคลิกภาพที่ต้องเป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถ มีความมั่นใจกล้าคิดกล้าทำและกล้าแสดงความคิดเห็น แม้บางครั้งบุคลิกนั้นๆ จะดูเป็นอาการกราดเกรี้ยวและดุดัน ซึ่งแตกต่างออกไปจากความคาดหวังของสังคมที่มีต่อการวางท่าทีของผู้หญิงในสังคม ที่ควรเป็นกุลสตรี มีความสงบเสงี่ยมเก็บปากเก็บคำ แต่อีกมุมหนึ่งพวกเธอก็ได้หยิบจับเอา “อาวุธแห่งความอ่อนหวาน” แบบผู้หญิงมาใช้ในการทำงาน การนำหลักคิด “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นแม่” รวมถึงยังไม่ปฏิเสธการทำงานร่วมกับผู้ชาย ซึ่งมุมมองนี้ไม่ได้มีนัยยะที่สื่อไปถึงเรื่องการขอมถูกกดขี่ หรือขอรับความด้อยค่าที่เกิดจากความแตกต่างทางกายภาพของร่างกายแต่อย่างใด แต่พวกเธอมองว่าการที่พวกเธอยอมรับว่าบทบาทเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์หรือบทบาททางเพศที่ผูกติดกับ “ความเป็นหญิง” ถือเป็นภาระสำคัญที่ผู้หญิงควรภูมิใจและคุณลักษณะนี้ก็สามารถที่จะปรับเปลี่ยนมาเป็นยุทธศาสตร์หรือพลังในการขับเคลื่อนการทำงานในมุมมอง “สตรีนิยม” ได้เช่นกัน และทั้งสองภาพของความเป็น “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน นี้เองที่เป็นแนวคิดการทำงานที่จะสื่อถึงตัวตนของพวกเธอได้

นอกจากนี้ “ความเป็นชาวบ้าน” ยังถูกนำเสนอในฐานะของ “ความเป็นชุมชน” นั้นหมายถึง การทำงานของ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน นอกจากจะเป็นการทำงานและพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ยังมีการทำงานในสถานะของความเป็นองค์กรชาวบ้านด้วย นั่นคือการทำงานผ่าน ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็ก ที่แม้ว่าองค์กรชาวบ้านจะเกิดขึ้นจากการทำงานและร่วมมือระหว่างแกนนำผู้หญิงในชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอกก็ตาม แต่การทำงานของศูนย์ฯ ยังคงดำเนินไปภายใต้ “ความเป็นชุมชน” ที่มีการนำเอาระบบจารีตค่านิยมหรือทุนทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นวิถีแบบชาวบ้าน มาประยุกต์ใช้และผสมผสานแนวคิดที่มาจากองค์กรภายนอก จนอาจกล่าวได้ว่าพวกเธอก็มีแนวคิดแบบหัวก้าวหน้าแบบนักสิทธิสตรี แต่ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นกลับเป็นงานประยุกต์ในแบบชุมชน ที่ชาวบ้านมีอิสระในการทำงานมากกว่าจะติดอยู่แต่ในกรอบแนวคิดทฤษฎีตะวันตก เท่านั้น

“ การทำงานของชุมชน มีมานานแล้ว ก่อนที่กลุ่มเพื่อนหญิงจะเข้ามา แต่เพื่อนหญิงจะให้ทำก็เลยมีศูนย์ขึ้นมา เป็นองค์กรชาวบ้านธรรมดา ไม่มีการจดทะเบียนอะไรและถ้าทนายทลืบต่อก็ดีไป ตอนแรกไม่ได้ตั้งเพราะกลัววุ่นวาย การทำงานตรงนี้อะยากทำให้ชุมชนและสังคมเราอบอุ่น ดุติ ตามวัฒนธรรมประเพณีของเราที่ดี ไม่อยากให้คนเดินไปในทางที่ดี ไม่ได้คิดจะร่ำจะรวยจากศูนย์ หรือจะหารายได้จากศูนย์นี้มาจุนเจือครอบครัว ”

ความเป็นมาของศูนย์ฯ จากข้างต้นคงไม่ต่างมากนักจากที่พี่รัตน์ได้เสริมให้ฟังเพิ่มว่า

“ ตอนนี้พี่และแม่ปิ่น เราเป็นที่รู้จักมากขึ้นในเครือข่ายผู้หญิง ส่วนใหญ่ไม่เคยออกไปวิ่งหาเงินทุนเหมือน องค์กรอื่นๆ เราอยู่กันเองของเราที่แหละองค์กรอื่นๆ เขาก็จะเข้ามาหาขอความร่วมมือ ใช้ชุมชนเราเป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ของเขา ที่จะพิจารณาว่าชุมชนไหนที่เข้มแข็งหรือผู้นำมีความสนใจที่จะพัฒนาด้านผู้หญิงและเด็กเป็นพิเศษ แม่ก็จะดูว่างานไหนน่าสนใจ ที่เป็นประโยชน์ต่อเราจริงๆ ไม่ใช่เอาชุมชนเราไปเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ เมื่อก่อนมีองค์กรแบบนี้เข้ามาหาเราเยอะมากตอนที่เรากำลังต่อสู้เรื่องสิ่งแวดล้อมกับเรื่องที่อยู่อาศัย อีกทั้งใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในการทำงานด้วย ต้องทำงานแบบมีส่วนร่วมกัน ไม่ใช่มาขอเดรสั่งอย่างเดียว เขาต้องเปิดโอกาสให้เราแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ”

จากคำบอกเล่าของนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านทั้งสอง สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงมุมมองต่อการทำงานเพื่อสังคมในฐานะผู้มีส่วนร่วมของการพัฒนากับองค์กรภายนอก ที่ชาวบ้านจะต้องมีอิสระทางความคิดและการทำงานเพียงพอ ที่จะสามารถดำรงสถานภาพในฐานะนักพัฒนาสิทธิสตรีผู้หญิงชาวบ้านได้ แม้ว่าพวกเขาจะไม่ใช่นักวิชาการหรือมีความรู้ความสามารถในระดับสูงก็ตาม แต่พวกเขากลับมองไปถึงการมีส่วนร่วมในฐานะเพื่อนผู้หญิงในสังคมที่ต้องการมีส่วนร่วมลดละเลิก “ความรุนแรง” ในผู้หญิงรวมถึงต้องการที่จะรักษาสิทธิและดูแลตนเองจากมุมมองของตนเอง และศักยภาพของชุมชนเข้ามามีส่วนช่วยบรรณครั้งปัญหาดังกล่าว

กิจกรรมทางสังคมที่แกนนำผู้หญิงได้เคลื่อนไหว ภายใต้การนำเสนอความเป็นชาวบ้านท่ามกลางบริบทการพัฒนาผู้หญิงและสังคมในแนว “สตรีนิยม” และเป็นส่วนหนึ่งของ “ขบวนการสิทธิสตรีไทย” ร่วมสมัย ได้สะท้อนออกมาจากบทบาทของชาวบ้านและผู้หญิงรากหญ้าในเวทีการพัฒนา อันเป็นยุคหลังจากที่ผู้หญิงชาวบ้านสามารถพัฒนาตัวตน และตำแหน่งแห่งที่ในเวทีสิทธิสตรีได้แล้ว หรือเป็นการทำงานช่วงหลังจากการพัฒนาและสังสมองค์ความรู้มาจากเวทีการพัฒนาอื่นๆ มาแล้วพอควร โดยเฉพาะประสบการณ์การเรียนรู้จากการต่อสู้ในประเด็นสิทธิที่อยู่อาศัยซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอมาแล้วในบทข้างต้น

ดังนั้นแล้วจึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิง “นักพัฒนา” หรือ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน จึงมีส่วนอย่างยิ่งในการรณรงค์เคลื่อนไหวและพัฒนางานด้านสิทธิสตรีในสังคมไทย ที่เริ่มต้นจากการทำงานผ่านศูนย์เล็กๆ อย่างไม่เป็นทางการในชุมชน และ “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็ก”

5.2 “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน: พัฒนาการจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ก้าวสู่เวทีผู้หญิง

จากสถานการณ์ปัญหาเรื่องความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในชุมชนและการได้มีโอกาสทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้ส่งผลให้ชาวบ้านตื่นตัวเรื่อง “สิทธิ” มากขึ้น โดยเฉพาะสิทธิในด้านที่อยู่อาศัยหรือ “สิทธิชุมชน” และได้กลายเป็นวาระสำคัญของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและเครือข่ายชุมชนเมืองในการขับเคลื่อนเรียกร้องสิทธิดังกล่าว นอกจากนี้ยังถือเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับผู้หญิง ที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการออกมาเรียกร้องและต่อรองอำนาจกับภาครัฐเพื่อขอมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของพวกเธอด้วยตนเอง การออกมาแสดงบทบาทใหม่ของผู้หญิงถือเป็นจุดเริ่มต้นของผู้นำตามธรรมชาติ จากการสังสมประสบการณ์และการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นรอบตัว นับว่ามีส่วนช่วยกระตุ้นให้ผู้หญิงชาวบ้านมีความรู้ความสามารถในการช่วงชิงไหวพริบกับภาครัฐ และพร้อมกันนั้นยังถือเป็นการสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายอีกด้วย

เมื่อผู้หญิงมีโอกาสเรียนรู้บทบาทใหม่ในฐานะนักพัฒนา ทำให้ผู้หญิงมีมุมมองโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นและเริ่มมองเห็นข้อปิดกั้นทางสังคมที่ผู้หญิงถูกวางกรอบให้เป็น ผู้หญิงจึงกล้าที่จะลองออกมาสู่ประเด็นใหม่ที่ใกล้ตัวผู้หญิงมากขึ้น เพราะเชื่อมั่นว่าการพัฒนาในชุมชนจะประสบผลสำเร็จได้ต้องมีผู้หญิงร่วมด้วย ดังนั้นผู้หญิงจึงเข้าร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านผู้หญิง เพื่อต้องการเรียนรู้ว่าทำไมผู้หญิงจึงต้องออกมาเรียกร้องสิทธิผู้หญิงและสิ่งนี้นั้นมีความจำเป็นมากน้อยเพียงไร ต่อตัวตนและชีวิตของพวกเธอ

พีรรัตน์ทำงานกับแม่ปิ่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ทำงานด้านพัฒนาสตรีในชุมชนและงานพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง แต่เพิ่งจะตั้งเป็น “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็ก” ขึ้นในชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นการทำงานที่เน้นประเด็นเฉพาะ ไปในการรณรงค์พัฒนาสิทธิสตรี จากทั้งแรงสนับสนุนของกลุ่มเพื่อนหญิงและความต้องการของแกนนำผู้หญิงตลอดจนชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้ได้เน้นการทำงานรณรงค์ปัญหาและช่วยส่งต่อไปยังเครือข่ายการทำงาน เช่น ศูนย์โทรศัพท์สายด่วน (Hot line) โรงพยาบาล ฯลฯ พีรรัตน์และแม่ปิ่นจึงค่อยๆ เก็บเกี่ยวประสบการณ์จนสามารถต่อยอดการทำงานจากเรื่องสิ่งแวดล้อมมาสู่เรื่องผู้หญิงได้อย่างชัดเจน

การทำงานเด่นๆ ที่สร้างชื่อเสียงคือการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนคือโครงการ “กินน้ำดีสู่ลำครุไหล คีนน้ำใสสู่คลองแม่ป่า” เนื่องจากสภาพน้ำในตอนนั้นเน่าเสียมาก (ลำน้ำทั้งสองเส้นมาบรรจบกันที่ชุมชนฟ้าเปิดเขต1) เมื่อความร่วมมือของชาวบ้านช่วยทำให้กิจกรรมครั้งนี้ประสบความสำเร็จจนมีชื่อเสียงเข้ามาสู่เครือข่ายและชุมชน ทำให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มเข้ามาศึกษาดูงานความเข้มแข็งชุมชน ซึ่งประเด็นนี้นับว่าชัดเจนในแง่ที่กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้มีส่วนร่วมในงานพัฒนา หลังจากนั้น นักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านจึงได้ มีการพัฒนาศักยภาพตัวเองอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน มาเป็นพื้นฐานการพัฒนาสิทธิตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการที่เธอทั้งสองได้เข้าร่วมโครงการฝึกอบรม “ผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ” ของคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และต่อมาได้เข้าไปอบรมที่ศูนย์สตรีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ปีช่วงปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมาจนปัจจุบัน

ในช่วงที่แกนนำผู้หญิงสองคนคือ แม่ปิ่นและพีรรัตน์ได้มีโอกาสทำงานเป็นอาสาสมัครด้านกฎหมายเพื่อผู้หญิงที่ศูนย์สตรีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้มีโอกาสรู้จักกับองค์กรด้านผู้หญิงที่หลากหลายมากขึ้น ได้ร่วมงานกับเครือข่ายแม่หญิงล้านนา และได้รู้จักกับมูลนิธิเพื่อนหญิงทางมูลนิธิเพื่อนหญิงได้เชิญเธอทั้งสองเข้าร่วมกิจกรรมหลายครั้ง ทำให้ทางมูลนิธิเพื่อนหญิงมองเห็นว่ามีสถานการณ์ปัญหาด้านสิทธิสตรีในชุมชนอยู่มาก จึงนำมาสู่ความคิดในการช่วยเหลือผู้หญิงที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว จนมีโอกาสช่วยเหลือผู้หญิงในชุมชนทั้งการให้คำปรึกษาและเข้าช่วยเหลือ ประสานงานให้เกิดการแก้ไขปัญหามาสู่การขยายความร่วมมือสู่การเป็นเครือข่ายผู้หญิงที่ทำงานด้านยุติความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กภาคเหนือ ซึ่งมีหลายองค์กรเข้าร่วมทำงาน ทั้งองค์กรเด็ก องค์กรผู้หญิง เครือข่ายแม่หญิงล้านนา ศูนย์สตรีล้านนา มูลนิธิเพื่อนหญิง⁴²

จากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอกท่ามกลางกระแสความเคลื่อนไหวทางสังคมในที่ต่างๆ การมีโอกาสดูติดต่อกับองค์กรพัฒนาด้าน

⁴² ช่วงปี พ.ศ. 2542 ทางมูลนิธิเพื่อนหญิงเริ่มลงพื้นที่ทำงานด้านผู้หญิงและเด็กในภาคเหนือมากขึ้น มีการจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อยุติความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก โดยใช้“เหล้า” เป็นสื่อหรือตัวแทนของการใช้ความรุนแรงซึ่งเป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นในระดับชีวิตประจำวันและชุมชน ทั้งชาวบ้านในองค์กรชุมชนแออัด และพนักงานของรัฐ เช่น ตำรวจ พนักงานสอบสวนหญิง อัยการ ภายหลังการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ ส่งผลให้มีผู้หญิงที่มีปัญหาเคือรื้อนคิดต่อเข้ามาปรึกษาหลายคน ส่วนใหญ่จะมีปัญหาด้านความรุนแรงทั้งสิ้น รวมถึงผลกระทบของความรุนแรงที่เกิดจากเหล้าด้วย จนทางมูลนิธิเพื่อนหญิงต้องการจัดตั้ง “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กฯ” ขึ้นในระดับชุมชนเพื่อที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังและแก้ไขปัญหาผู้หญิงและเด็กในชุมชน รวมทั้งเป็นการขยายเครือข่ายการทำงานให้ครอบคลุมมากขึ้น

ต่างๆ จึงเป็นบันไดสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงใช้ปิ่นปักผมขึ้นมาจากหลุมพรางที่สังคมขุดไว้ และเผยให้เห็นรอยต่อของการพัฒนาตัวตนที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยและประเด็นสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป รอบตัวผู้หญิงชาวบ้านในชุมชนทั้งสอง กระบวนการก่อร่างสร้างตัวของความเป็นผู้หญิงนักกิจกรรมชาวบ้านนั้น ได้ขยับจากความเป็น *ชาวบ้านธรรมดา* มาสู่ความเป็น *ชาวบ้านนักพัฒนา* และพัฒนามาจนถึง *นักสิทธิสตรีผู้หญิงชาวบ้าน* ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้หญิงได้รู้จักและลงมือทำงานในประเด็นเฉพาะเรื่อง “ผู้หญิง” อย่างจริงจังในชุมชน

สิทธิของชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดวิถีเดียวกับสิทธิสตรี ในด้านความเสมอภาคทางเพศ ท่ามกลางบริบทสังคมยุคประชาธิปไตย ที่แนวคิดเรื่องสิทธิถูกนำมาใช้เพื่อสร้างกระบวนการเสริมอำนาจในการรับรู้ถึงการมีอยู่ของตัวตนและสิ่งอันชอบธรรมที่ควรจะได้รับ จึงกลายเป็นการนำไปสู่การพยายามเคลื่อนตัวและขยับขยายย้ายตำแหน่งแห่งที่ จนรวมไปถึงการสร้างพื้นที่ใหม่ที่เป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงจะสามารถวางตัวตนของตนเองในบริบทนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม ถึงตรงนี้แล้ว ตัวตนของผู้หญิงชาวบ้านจากการทบทวนที่ผ่านมาข้างต้น จึงเป็นภาพของการเปลี่ยนแปลงที่ผู้หญิงมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่หรือการสร้างพื้นที่ใหม่ของตน ที่เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเวลา สถานที่และสภาพแวดล้อมและอาจแตกต่างกันออกไปตามแต่ละปัจเจก เพื่อต้องการเรียกร้อง “สิทธิ” และ “ศักดิ์ศรี” ในตนเอง ในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชน

5.3 แนวคิดการทำงานของ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน

5.3.1 ผู้ชายไม่ใช่ผู้ตรงข้าม: หญิง - ชายกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

บทบาทและการทำงานของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็ก โดยแกนนำผู้หญิงของศูนย์ฯ นั้น เนื่องจากการที่ศูนย์ฯ ถูกตั้งขึ้นในชุมชน เพื่อที่จะเป็นหน่วยงานหรือองค์กรชาวบ้านระดับชุมชนที่มีศักยภาพในการดูแลและจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงเท่ากับว่าศูนย์ฯ แห่งนี้ เป็นของชุมชน ตั้งขึ้นเพื่อชุมชนและโดยชุมชนนั่นเอง เห็นได้จากที่นักกิจกรรมผู้หญิงของศูนย์ฯ มักจะดำเนินงานภายใต้ความเป็นชุมชนมากกว่าจะเรียกว่าเป็นการทำงานของศูนย์ฯ หรือเป็นผลงานของปัจเจกที่มีความสามารถโดยลำพัง พวกเธอยอมรับว่าแม้ชุมชนจะมีผู้นำเป็นผู้ชายหรือระบบทางสังคมการเมืองที่เป็นอยู่จะไม่เอื้อต่อการทำงานหรือปรับปรุงสภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้นได้ แต่พวกเธอก็ไม่ยอมแพ้กัลมมองว่าจะทำอย่างไรจึงจะสามารถนำเอาแนวคิดสตรีและ

บทบาทสตรี ให้เข้าไปอยู่ในสามัญสำนึกของผู้ชาย(ผู้นำ)ได้บ้าง เพราะการทำงานพัฒนาสิทธิผู้หญิงยังจำเป็นต้องดึงผู้ชายเข้าร่วมด้วย ซึ่งเธอเองมองว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำและ/หรือจำเป็นต้องทำ แม้จะต้องอาศัยระยะเวลานาน เนื่องจากผู้นำชุมชนเหล่านี้เป็นผู้นำชุมชนตามธรรมชาติที่ชาวบ้านไว้วางใจให้ทำงานมาอย่างเนิ่นนาน ดังนั้นจึงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงที่ตัวผู้นำหรือเลือกคนใหม่ แต่มันสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงในระบบความคิดความเชื่อมากกว่า ดังวลีที่ว่า หากผู้นำดี ชุมชนก็อยู่รอด แนวคิดในการดึงผู้ชายเข้าร่วมนี้อาจมองได้ว่ามีความแตกต่างจากแนวคิดสตรีนิยมตะวันตกบางสำนัก ที่กล่าวว่าหากดึงผู้ชายเข้าร่วมกระบวนการสตรีนิยมแล้วผู้ชายอาจจะมาครอบงำผู้หญิงในทางความคิดและกลายเป็นผู้นำทางความคิด ได้นั่นเอง

การหันมาทำงานในประเด็นเรื่อง “ผู้หญิง” ของคนในชุมชน จึงกลายเป็นการทำงานพัฒนาในมุมมองสากลอีกประเด็นหนึ่งของการพัฒนา ที่เป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เพื่อมุ่งให้เกิดการยอมรับในบทบาทและศักยภาพของชาวบ้านและชุมชนสลัมในมุมมองที่ดีขึ้น ว่าพวกเขามีใช้คนจนเศษเดนสังคมหรือไม่ใช่ปัญหาสังคม การนำประเด็นการเคลื่อนไหวในมิติเรื่องเพศหรือสิทธิสตรีจึงอาจเป็นเสมือนสัญลักษณ์หรือเครื่องมือต่อรองทางสังคมที่ชาวบ้านต้องการเผยให้สาธารณะรับรู้และเกิดการยอมรับในด้านต่างๆ มากขึ้นถึงความสามารถในการจัดการปัญหาและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน มิใช่ผู้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมต่างๆ ตามความเข้าใจที่ผิดๆของคนสังคม

ซึ่งในขณะนี้ ผู้นำก็เริ่มยอมรับถึงบทบาทและผลประโยชน์ที่ได้จากการทำงานด้านพัฒนาสิทธิสตรีและรณรงค์เรื่องความรุนแรงในครอบครัวและชุมชนมากขึ้น เนื่องจากกระแสดอรับจากองค์กรหรือสังคมภายนอกที่กล่าวถึง หรือให้ความสนใจกับชุมชนมากขึ้น ที่แม้จะเป็นเพียงแรงกายแรงใจจากผู้หญิงตัวเล็กๆไม่กี่คน แต่ก็ทำให้ชื่อเสียงของชุมชนขยายกว้างออกไปไกล และสุดท้ายการทำงานของผู้หญิงเมื่อสำเร็จผู้ชาย(ผู้นำ) ก็จะได้รับเกียรติและการยอมรับตามไปด้วย เพราะกิจกรรมที่ทำเป็นไปภายใต้การร่วมมือระหว่างชุมชนและศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีการทำงานที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนทางแนวคิดและการสืบทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในสังคม โดยให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนที่ตัวผู้ชายเป็นหลัก เห็นได้จากการแนวคิด “รักนวลสงวนใจ”⁴³ และ “แกนนำผู้ชายเลิกเหล้า” เป็นต้นพื้นที่ศึกษาในงานเรื่องนี้

⁴³ แนวคิด “รักนวลสงวนใจ” เป็นแนวคิดหนึ่งที่สำคัญ ที่นักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านในศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ แห่งนี้มักจะพูดอยู่เสมอ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่พวกเธอต้องการเปิดประเด็นทางแนวคิดที่ว่าทำไมผู้ชายมักจะเป็นฝ่ายได้เปรียบกว่าผู้หญิงในทุกเรื่องอยู่เสมอ โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศแบบขาดความรับผิดชอบ ผู้หญิงกลายเป็นวัตถุทางเพศ เครื่องบำบัดความใคร่ หรือแม้แต่เป็นที่วางใจของผู้ชาย ในขณะที่สังคมพยายามสร้างกรอบและวางค่านิยมทางสังคมที่กำหนดให้ผู้หญิงต้องเป็นผู้ระวังรักษาค้นเอง

พบว่า การเคลื่อนไหวและพิทักษ์สิทธิ (Advocate) ของผู้หญิงชาวบ้าน จึงมีนัยยะสองด้านคือ การทำงานด้านผู้หญิงเพื่อเปิดประเด็นสิทธิสภาพของผู้หญิงที่มากไปกว่าเรื่องปากท้อง ซึ่งพวกเธอได้สร้างแนวคิดสตรีขึ้น ชื่นชอบทับกลางประเด็นสิทธิชุมชนอีกชั้นหนึ่ง และในอีกด้านก็เป็นการต่อสู้ ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาสิทธิชุมชน ซึ่งงานพัฒนาสตรีจะนำมาซึ่งชื่อเสียงและการยอมรับจากสังคมภายนอก ที่มองถึงศักยภาพในการจัดการปัญหาของชุมชนแออัดรวมถึงบทบาทของผู้หญิงสลัมรากหญ้าที่มองว่าชุมชนแออัดและชาวบ้านคือเนื้อร้ายของสังคมนั่นเอง

ดังนั้นงานชิ้นนี้จึงมองบทบาทของผู้หญิงมากกว่าการเคลื่อนไหวสิทธิสตรีกับสิ่งแวดล้อม หรือการแสดงถึงการสร้างพื้นที่ของผู้หญิงเท่านั้น แต่มันบอกถึงความสามารถและศักยภาพชุมชนในการจัดการปัญหาร่วมกันภายใต้มุมมองสตรีนิยมที่ผู้หญิงมีบทบาทในการช่วยเหลือและกำหนดความเป็นไปในชุมชนและสังคม

5.3.2 สตรีนิยมแบบ “ชุมชน”

การทำงานของแกนนำผู้หญิงหรือศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ มีการทำงานที่เป็นแบบเฉพาะของตนเอง กล่าวคือมีการประยุกต์และนำเอาทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นคลังทางความรู้เดิมในสังคมไทยมาใช้ร่วมกับการทำงานในยุคสมัยปัจจุบัน เช่น การแสดงละครขอ สะท้อนปัญหาสังคม แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้รับแนวคิดการพัฒนาและแนวคิดสตรีนิยมต่างๆ จากบรรดาองค์กรหรือนักวิชาการภายนอกชุมชนที่เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์กับตัวพวกเธอหรือชุมชน มาใช้ในการทำงานแบบทุกระเบียบนี้ นั่นคือชาวบ้านหรือนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านไม่ได้รับบนความว่างเปล่า เนื่องจากชาวบ้านก็เข้าใจถึงสภาพชีวิตของตนที่ถูกกดขี่และตกเป็นรองทางอำนาจกว่าผู้ชายอยู่แล้ว แต่ผู้หญิงยังขาดเวทีและโอกาสที่จะมีผู้หญิงยื่นให้ ดังนั้นผู้หญิงชาวบ้านจึงต้องอาศัยการก่อ

ดังนั้นหากเกิดความเสียหายทางเพศในผู้หญิงขึ้นนั้นกลับหมายถึงการที่ผู้หญิงคนนั้นๆ เป็นผู้หญิงที่ไม่ดีหรือไม่รู้จักการรักษาวนสงวนตัว ดังนั้นแนวคิดเรื่อง “รักษาวนสงวนไว้” จึงเป็นแนวคิดที่พยายามสร้างค่านิยมใหม่ให้เรื่องการรักษาวนสงวนตัวกลายเป็นจิตสำนึกในผู้ชายเฉกเช่นเดียวกับผู้หญิงบ้าง แนวคิดนี้จึงเท่ากับเป็นการสร้างความเสมอภาคทางเพศในด้านหนึ่ง และเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หญิงและชายมีความเท่าเทียมทางเพศมากขึ้น และต้องการให้สังคมเข้าใจว่าผู้หญิง ไม่ใช่เป็นผู้ก่อปัญหาแต่กลับเป็นผู้ถูกระทำทางเพศจากผู้ชายที่ขาดความรับผิดชอบมากกว่า

ร่างสร้างตัว และปรับเปลี่ยนพื้นที่ของถนนบนสถานการณ์อื่นที่เกิดขึ้นมาก่อน นั่นคือการพัฒนาตนเองจากประเด็นสิ่งแวดล้อมไปสู่สิทธิชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างเวทีและแสวงหาโอกาสด้วยตนเอง

การทำงานของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กชุมชนมหาราชและชุมชนฟ้าเปิด ที่แม้จะไม่ได้มีกระบวนการทำงานแบบเวทีวิชาการหรือจากระบบแบบแผนเหมือนกับการทำงานของนักสิทธิสตรีจากชนชั้นอื่นๆ แต่การเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิสตรีจากภาคชาวบ้าน ถิ่นนับเป็นความพยายามที่จะสร้างแนวคิดการทำงานใหม่ๆ แก่ขบวนการสิทธิสตรี ด้วยมุมมองและปฏิบัติการของผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาเท่านั้น เช่นการ ทำงานร่วมกับ “กลุ่มแม่ขาว” ที่เป็นภาพตัวแทนของการการผลิตทอผ้าและแนวคิดในการทำงานที่มาจากชาวบ้าน โดยการดึงเอาศาสนามาใช้ในการสังคมสงเคราะห์แบบไทยๆ แก่ผู้หญิงที่ประสบปัญหา ซึ่งเป็นการนำเอาระบบทุนทางสังคมวัฒนธรรมมาใช้ร่วมกับงานสังคมสงเคราะห์แนวตะวันตก ที่จะช่วยให้เกิดประโยชน์และมีศักยภาพในการจัดการปัญหาหรือเสริมพลังอำนาจที่ยั่งยืนที่ยั่งยืนกว่าใช้แนวทางใดแนวทางหนึ่ง

การทำงานของกลุ่มผู้หญิงชาวบ้าน จึงหยิบจับแนวคิดและปฏิบัติการมาผสมผสานเพื่อให้การทำงานมีความครอบคลุม มิได้จำกัดการทำงานหรือนิยามตนภายใต้แนวคิดการทำงานกระแสใดกระแสหนึ่ง พวกเธอไม่ได้มองถึงความแตกต่างทางเพศและปฏิเสธถึงคุณค่าของความเป็นผู้หญิง จากการศึกษาเรื่องนี้พบว่าพวกเธอยกย่องสถานภาพของผู้หญิงและไม่ได้ปฏิเสธความเป็นเพศหญิงว่าเป็นปมเกิดของการถูกกดขี่และตกเป็นรองจากผู้ชายในสังคม นั่นคือการตระหนักและเข้าใจถึงความจำเป็นเพศหญิงว่ามีบทบาทหน้าที่สำคัญที่ยากเปลี่ยนแปลง นั่นคือ “ความเป็นแม่” และ “ความเป็นเมีย” ซึ่งผู้หญิงยอมรับถึงความแตกต่างที่เห็นได้จากทางกายภาพของร่างกาย ซึ่งยากที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงรวมถึงบทบาทที่คล้อยตามมาจากความแตกต่างทางกายภาพที่ไม่สามารถละทิ้งได้ พวกเธอจึงได้นำแนวคิดเรื่อง “อุดมการณ์ความเป็นหญิง” มาใช้เป็นพลังในการขับเคลื่อนเพื่อที่ผู้หญิงจะได้เกิดความภูมิใจในความเป็นเพศของตนและนำเอายุทธศาสตร์เรื่องความเป็นเพศหญิงซึ่งเป็นเพศที่มีความสำคัญ ในฐานะผู้สร้างสรรค์สังคม ที่ไม่ได้ถูกกดขี่หรือเป็นรองจากอำนาจของผู้ชาย เช่น การที่พวกเธอจะบอกอยู่เสมอว่าต้องทำตัวเป็น “แม่สังคม”

การนำเสนอถึงมุมมองและปฏิบัติการในสองแบบคือ “สตรีนิยมสากล” และแบบ “สตรีนิยมชุมชน” ที่แกนนำผู้หญิงของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ได้นำมาใช้ในการจัดการปัญหาของสังคมดังกล่าว ไม่ได้เป็นการเสนอที่แยกส่วนการทำงานออกเป็นคู่ตรงข้าม แต่กลับเป็นการผสมผสานประยุกต์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเลือกสรร (Selective Process) ที่ผู้หญิงนักกิจกรรมชาวบ้านคัดสรรเอาแนวคิดต่างๆ ที่สามารถจะนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนได้ เนื่องจากบริบทของชุมชนแต่ละพื้นที่ล้วนมีความเฉพาะหรือแตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะนำหลักการหรือแนวคิดใดๆ นำมาใช้หรือปฏิบัติการได้อย่างเป็นสากลได้

ผู้หญิงชาวบ้านจึงได้พยายามสร้างฐานความคิดในการจัดการปัญหาสิทธิสตรีที่เป็นแบบฉบับเฉพาะของตนเองใหม่ ที่เป็น “ปฏิบัติการแบบชุมชน” เริ่มจากระดับชุมชนไปสู่การทำงานเพื่อสังคมในระดับกว้าง โดยกลุ่มเป้าหมายหลักที่สำคัญในการทำงานของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงที่นอกจากจะเป็นการทำงานรณรงค์ให้เกิดความตระหนักในระดับสังคม และที่ตัวผู้หญิงเองแล้วนั้นก็ยังให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับกลุ่มผู้ชายด้วย นั่นคือกลุ่ม “เด็กและเยาวชนชาย” ให้มากเป็นพิเศษ เพราะกลุ่มเด็กผู้ชายนี้ก็คือผู้ที่จะต้องเติบโตเป็น “ผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่” ในวันหน้าที่จะต้องกลายเป็นผู้สืบทอดอำนาจและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จากครอบครัวและสังคมต่อไป ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนกลุ่มนี้ ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวคิดตั้งแต่เยาว์วัยให้เข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบของอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมและมีผลกระทบต่อชีวิตของผู้หญิง รวมถึงเป็นตัวแทนทางสังคมที่จะนำเสนอถึงประเด็นปัญหาอุดมคติที่ทำให้ผู้หญิงตกเป็นรองทางสังคมให้คนอื่นๆ ในสังคมได้รับรู้

การทำงานของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิง จะมีการทำงานแบบผสมผสานระหว่างมุมมองจากสายตะวันออกที่เป็นระบบทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน และองค์ความรู้เดิมของคนทำงานที่มีการสั่งสมเป็นประสบการณ์จากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันและบริบทแวดล้อม เข้ากับแนวคิดกระแสตะวันตกด้านสิทธิสตรี ซึ่งเป็นหลักทฤษฎีและอุดมการณ์ที่มีระดับการต่อสู้ที่เป็นหลักวิชาการมากกว่า เพื่อนำมาปรับใช้ในงานพัฒนาและยุติความรุนแรงแก่ผู้หญิงในชุมชนและสังคม

การนำเอาระบบทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคม มาปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน ในการเป็นฐานทางความคิดและปฏิบัติการเพื่อสนับสนุนงานพัฒนาสิทธิสตรีในชุมชน ส่วนใหญ่จะเน้นหนักในการนำแนวคิดเรื่องระบบชุมชนเข้มแข็ง การทำงานของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิง นอกจากจะมีการคำนึงถึงหลักของทางวิชาการในการให้คำปรึกษาแล้วนั้น ในบางครั้งก็มีการนำระบบอาวุโสเข้ามาทำงานร่วมด้วย เพราะเห็นว่าการพูดคุยหรือทำให้ผู้ที่มิปัญหาารู้สึกเข้าใจและยอมรับฟังคำแนะนำของทางศูนย์ได้นั้น ต้องอาศัยความเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเชื่อถือ มาใช้ในการจัดการความขัดแย้งหรือการให้แง่คิดในชีวิตด้วยการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตให้ฟัง เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ ที่ทำจึงเป็นความผูกพันและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในครอบครัวและชุมชน ถึงแม้บางปฏิบัติการจะเป็นการทำงานที่คล้อยตามบรรทัดฐานสิทธิสตรีหลักหรือตามกระแสโลกก็ตามที แต่สิ่งที่ทำก็เป็นความพยายามและตั้งมั่นที่จะทำงานให้รอบด้านในการรณรงค์เพื่อสิทธิสตรีนั่นเอง เช่นที่แม่ปิ่นบอกว่า

“แค่ทำให้เขาได้ยิน ได้เห็นบ้างเขาก็จะค่อยตระหนัก เราไม่จำเป็นต้องเคลื่อนไหวระดับสูง หรือเป็นทางการอะไรหรอก ”

จากข้อมูลที่พบในพื้นที่ ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กชุมชนนมหาราชและฟ้าเปิด ภายใต้การนำของ แม่ปิ่นและพี่รัตน์ ได้พยายามต่อ ยอดกิจกรรมการพัฒนาชุมชน มาสู่การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีให้มากขึ้น แม้ชื่อของศูนย์แห่งนี้ ดังที่ว่า “ศูนย์ช่วยเหลือ” จะดูเหมือนการ “สังคมสงเคราะห์” และ ประณีประนอมรวมถึงอ่อนข้อต่อระบบชายเป็นใหญ่มากกว่าจะเป็นการ “ต่อสู้” ตามวิถีของ ขบวนการสิทธิสตรีที่ควรจะเป็น

แต่จะเห็นว่าเป็นการปรับเปลี่ยนปฏิบัติการที่อาศัยแนวคิดที่ขอยืมมาจาก มุลินนิธิเพื่อนหญิงเรื่อง การรณรงค์ต่อต้านความรุนแรงในผู้หญิง ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานอุดมการณ์เรื่อง สิทธิความเป็นปัจเจก ของผู้หญิง หรือสิทธิในเนื้อตัวร่างกาย มาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น การปรับใช้เพลงและละครชอจากเนื้อหาเดิมๆ มาปรับเป็นบทเพลงและบทละครชอ ที่สื่อถึง การรณรงค์เรื่องทางเพศ เรื่องเหล้า และเรื่องอื่นๆ ที่มีประโยชน์แก่ชุมชน ดังประโยคที่บอกว่า “แค่ ทำให้เขาได้อิน ได้เห็นข้างเขาก็จะค่อยตระหนัก..... ” ข้างต้น ก็เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงพลัง เล็กๆ ที่ไม่ยอมท้อถอย แต่กลับพยายามเน้นถึงการทำงานหรือเริ่มต้นจากปฏิบัติการในชุมชนเล็กๆ ของตนเองก่อน ซึ่งเป็นความสามารถในการผลิตองค์ความรู้แบบชุมชนหรืออาจเรียกว่าเป็น “สตรี นิยมแบบชุมชน” มาใช้ในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน เพื่อหวังว่าจะก่อให้เกิดรูปธรรม แห่งความเท่าเทียมทางเพศที่สัมผัสรู้ได้จริง เท่าที่กำลังเล็กๆ ของพวกเธอจะสามารถทำได้ เพื่อ สร้างชุมชนที่น่าอยู่สำหรับทุกเพศทุกวัย รวมไปถึงกลุ่ม เด็กและเยาวชน ในรุ่นถัดไป ที่จะสืบทอด เจตคติดีๆ เหล่านี้สืบไป

คำว่า “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน ที่พี่รัตน์ใช้เรียกตัวเอง คือการผสมผสานรูปแบบของความเป็น “เฟมินิสต์” เข้ากับความเป็น “ชุมชน” ก็คือการตระหนักและโหยหาถึงรูปธรรมและมุ่งเน้นไปที่ ปฏิบัติการของ “ความเท่าเทียมระหว่างเพศ” ภายในชุมชนของตน มากกว่าการเรียกร้องในระดับ “ใหญ่” ที่ไกลกว่าระดับชุมชนของตน ถึงแม้ทั้งแม่ปิ่นและพี่รัตน์ ต่างก็ยินดีรับเชิญ ไปพูดตามเวที ผู้หญิงต่างๆ เพื่อร่วมรณรงค์และทำงานในขอบเขตที่กว้างขึ้น เธอทั้งคู่ไม่ได้เน้นกรอบคิดการ ทำงานที่เป็นนามธรรมซับซ้อน แม้บางครั้งพวกเธออาจจะคิดคำพูดหรือใช้ศัพท์แสงทางวิชาการก็ ตามที่ แต่พวกเธอก็ยังมีการประดิษฐ์คำที่แสดงถึง “ความเป็นชาวบ้าน” เช่นคำว่า “รักนวลสงวน ใจ” ที่เป็นเครื่องสะท้อนถึงข้อเรียกร้องของการได้รับการยอมรับนับถือและรับการปฏิบัติอย่าง เสมอภาคเท่าเทียมทางเพศ แต่การทำงานของพวกเธอก็เป็นการพยายามปรับเปลี่ยนค่านิยมของ ผู้ชายในชุมชนสู่แนวคิดความเท่าเทียมให้มากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องใช้ “การเผชิญหน้า” หรือ “ศัพท์แสง” แบบนามธรรม